

Gospodar časa je videz. Navidezno bogastvo, navidezna zmožnost, navidezna poštenost. Pod tem navideznim bleskom se v mestu spretno krijejo najraznovrstnejše izprijenosti in razblodnosti, na deželi pa, kjer utriplje življenje še prvobitnejše in animalsko, se razgalja ta videz s strašno zapovrstnostjo najodurnejših nečloveških zločinov. Tako živimo danes sredi popolnega moralnega razkroja.

Kaj je vzrok temu? Lahkoumen in maloumen človek se hitro potolaži: vojna in njene posledice. Toda vojno in njene posledice imajo tudi drugi narodi. Ampak zdravi in moralno odporni narodi, v katerih vodi in dirigira javno življenje njih duševna elita, so se že začeli osvешčati in prepuščati vodstvo svoje usode tej eliti in njenim najvrednejšim besednikom in tvorcem. Pri nas pa kakor da danes te elite ni. Če pa je in kolikor je je, kakor da nima besede. A če že končno ima besedo, kakor da ne sme govoriti in delati tako, kot bi bilo neobhodno potrebno za današnji usodni čas. V tem je tragika. Največja tragika pa je to, da ta slovenska elita, kolikor je je, nima v svoji sredi moža takega kova, kakor je bil pokojni Ivan Cankar: jasnega in smelega, poštenega in doslednega, borbenega in kritičnega, predvsem pa živo tvornega duha. Ivan Cankar je današnji vladajoči družbi, kakor ta sama cinično in bedasto izjavlja — nesodoben. Toda boriti se za tako „nesodobnost“, za njene trajne človeške in tvorčevske vrline, je ena izmed prvih dolžnosti današnje slovenske elite.

Ko smo pred petnajstimi leti spremili pokojnega pisatelja na njegovi zadnji poti in vsaj slutnjema čutili tegobe in težke borbe slovenskega naroda v prihodnosti, smo se zavedali v sebi, da spremljamo k zadnjemu počitku moža, ki ga bo v slovenski javnosti le težko in bogvekdaj nadomestiti. Vedeli smo, da bo ostala za njim v slovenskem javnem življenju na najusodnejšem narodnem razpotju globoka vrzel in velika praznina. Toda motili smo se. Danes, po petnajstih letih se s preživo bridkostjo zavedamo, da je bila prezgodnja smrt tega moža za slovensko povojno javno življenje katastrofalnega in zlosumnega pomena. Za njim ni ostala samo vrzel in velika praznina. Njegova smrt je zasekala v slovensko življenje rano, ki še danes krvavi in ki še davno ne bo zaceljena.

Fran Albrecht.

Kritika

Bogomir Magajna*

Bogomir Magajna je v sedanji slovenski književnosti dokaj pogosto imenovano ime. Pravljica, ki jo je letos izdala Mladinska matica, je že četrta njegova knjiga na našem leposlovnem trgu. „Sodobnost“ doslej še ni imela priložnosti razpravljati o vrednosti njegovega pisateljstva, zato je treba pri tej — četudi morda najneznatnejši njegovi knjižici podati kritiko vsega njegovega v knjigah dostopnega dela, kajti Magajna je sodoben pisatelj.

* Primorske novele. Mohorjeva knjižnica 33. Založila Družba sv. Mohorja 1950. (Str. 128.)

Gornje mesto. Povest iz zagrebškega življenja. Mohorjeva knjižnica 48. Založila Družba sv. Mohorja 1952. (Str. 270.)

Bratje in sestre. Novele in črtice. Mohorjeva knjižnica 51. Založila Družba sv. Mohorja 1952. (Str. 184.)

Brkonja Čeljustnik. Pravljica. Ilustriral Božidar Jakac. Knjižnica Mladinske matice 23. Založila Mladinska matica v Ljubljani 1953. (Str. 64.)

Leta 1950. je izdala Mohorjeva družba v svoji knjižnici kot 35. zvezek prvo Magajnovno knjigo z naslovom „Primorske novele“. K temu naslovu je spričo knjige pripomniti, da zbirka vsebuje trinajst večidel dokaj neznatnih črtic, ne novel, ki pa se tudi na Primorje nanašajo samo, kolikor se njih dejanje vrši v Primorju, ne da bi bile globlje zvezane s to zemljo, na primer po značilnosti življenja ali po tipičnosti konfliktov.

Po tehtnosti umetniškega prijema velika večina teh „novel“ ne presega literarne zvrsti, ki bi jo lahko imenovali zgodbico. Zgodbica je namreč pripoved o nekem dogodku, pripovedovana bolj zaradi zanimivosti ali zabavnosti, kakor pa zaradi globoko-osebne osvetlitve človeškega življenja. Take zgodbice so kakor že rečeno malodane vse te primorske novele, da ne rečem kratkomalo — vse. In če bom tu o nekaterih izmed njih govoril nekoliko podrobneje, bom to storil zaradi tega, ker so v njih vsaj kot v zarodku nekoliko izraziteje očitni pglavitni elementi Magajnovnega pisateljstva. V vseh ostalih stvareh, ki jih je več kot dobra polovica, ni razen prav redkih podrobnosti in tistega nečesa, kar je naposled v slednjem človeškem početju neizbežno individualnega, skoraj prav nič res pisateljsko svojskega in lahko bi jih bil takorekoč mimogrede napisal kdorkoli.

Nekaj prav rahle, četudi neugodne značilnosti imajo nekatere izmed teh neupoštevanih stvaric v naivno-sentimentalnem socialnem patosu, v domišljiji, ki avtorja dostikrat zavaja v čudaško in ne prav okusno fantastiko in pa v neobvladanem, brez potrebe in tudi nenaravno vznesenem, po sili pesniškem slogu, ki je pri čuvstveno tako nebrzdanem in celo programatično nebrzdanem avtorju razumljivo.

Črtice, ki jih bom obravnaval posebej, so kakor povedano, tipičnejše, ne da bi bile zaradi tega pomembnejše. Razen morda „Slivarice“, ki je najdstojnejši spis med njimi, ker je najmanj obremenjena s tipičnimi Magajnovimi literarnimi manirami. V „Slivarici“ je podal edino sprejemljivo, zanimivo in z nepotvorjeno resničnostjo dovolj nasičeno zgodbo iz našega življenja v Julijski krajini. V tej stvarci si je tudi bolj kot v vseh ostalih prizadeval prodreti v žive človečnosti oseb, ki jih opisuje. Res je sicer, da so ti ljudje še vedno gledani precej kot črno-bele sence hudobnih in blagih, da Slivarica Irene razvija nekaj socialno-literarni program in da se avtor sam tudi tu v vesoljnih vizijah izpoveduje svojega velikega socialnega čuvstva, toda bližina žive resničnosti, je v zgodbi dovolj močna, da zbudi resnično zanimanje do tega kosa življenja, četudi je človeško docela preprost.

Toda na žalost je ta poživljajoča resničnost pri Magajni navadno kruto zapostavljena in pride le redko čista in naravna skozi medij njegove pisateljske misli, ki hoče biti čuvstvena, globoka in še visokoumna, nikakor pa ne preprosta, jasna in mirna, zaradi česar odeva resničnost zdaj v sentimentalno pravljíčnost, zdaj v simbolistiko, zdaj celo v alegoriko, namestu da bi videla globoko življenjsko skrivnost v slednjem nepotvorjenem in na videz vsakdanjem življenju.

To se posebno jasno kaže v nekaterih črticah „Primorskih novel“, ki očitujejo vse te Magajnovne pisateljske manire, ki so prav za prav jedro njegovega pisateljstva. Dva zelo značilna primera sta „Tito“ in „Na školjskem skalovju“ zaradi svoje rezke kompozicijske prelomljenosti, ki se zelo pogosto ponavlja v Magajnovih spisih in ki jih dela neenotne in prisiljene. Zopet posledica njegovega kulta čuvstvenosti. V obeh primerih je tu prilepil dokaj krepkemu in živo realističnemu začetku, ki vzbudi zanimanje, popolnoma drugorodno nadaljevanje. In sicer v „Titu“ pravljíčno sentimentalno, v začetku „Školjskega skalovja“, ki vsebuje

dramatičen popis kraške nevihte, pa naivno socialno in malo verjetno, gotovo pa tako, da se nikakor ne da organsko povezati z uvodom.

Najdalje od prave in prepričevalne literarne resničnosti je Magajna v tej knjigi zašel v „Nuški“, ki je nekaka pravljico-alegorična omledno pesniška parafraza preproste erotične zgodbe. Naslovno osebo označuje v tej črtici kot „našo sfingo“ in prikraja njeno neveselo ljubezensko zgodbo tako, da imajo dogodki nekak idejni smisel in da po njegovem mnenju odkrivajo značaj in duševnost naroda ali zemlje ali pokrajine ali kaj vem česa podobnega. To prizadevanje je samo na sebi problematično in potrjuje vtis drugih Magajnovih poizkusov, namreč vtis, da mu ne gre za neposredno podajanje elementarnih reakcij na življenje, marveč da spekulira in sicer čustveno zaneseno in nenaravno spekulira o življenju, skratka da kot pisec živi v nekem nalašč za pisanje izmišljenem svetu. Vse to ni razvidno samo iz zamisli, kakršna je „Nuška“, marveč tudi iz vsega njegovega sloga, ki je neuravnovešen, nezanesljiv in ambiciozno globokoumen.

Naposled je v tej slabo užitni zbirki treba omeniti še „Goslarko“. Človeška notrina te povestice je erotična sentimentalnost, pomešana z značilnim in pri Magajni tako pogostim naivnim socialnim elementom in še z neko prav posebno sladkobno čustvenostjo, ki jo avtor goji do muzike (v njegovih spisih je zelo veliko petja in vsakršnega muziciranja). Vse to je skoraj odvrtno v svojem mehkobnem in tako silno otožnem usmiljenju do izmišljene in v njeni človečnosti popolnoma nejasne osebe. Treba pa je vedeti, da je ravno ta „Goslarka“ prvi izraz Magajnov — „Lepe Vide“. bi dejal, si licet..., ki jo je kesneje skušal izpovedati še v nekaterih svojih krajših spisih, prav tako pa tudi kot pglavitni problem svojega obsežnega koncepta: „Gornjega mesta“.

II.

Magajnov literarni in izmišljeni odnos do žive resničnosti, ki se je pokazal v „Primorskih novelah“, je še veliko določeneje in psihološko bolj razkrit v „Gornjem mestu“, ki je kot obsežen zamisek trja in zanesljivejša preizkušnja. Ali bi mogel biti Magajnov čut za svet, ki se je tam izrazil tako iskano in neumetniško, dovolj pristen in resničen, da bi neke dogodke zvaril v smiselno celoto, polno živega in pomembnega odnosa do sveta, odnosa, za katerim bi bilo mogoče določno čutiti polno in svojsko osebnost.

„Gornje mesto“ bi moralo biti po Magajnovi zamisli nekaka razvojna povest, v kateri bi bilo pokazano, kako se je njegov junak iz človeka, ki živi za svojo srečo, z odpovedjo povzpел v „svečenika novega rodu“, v moža, ki „plava nad usodo svoje sreče“, ali z drugimi besedami te povesti, z besedami pravljice, ki je srednji živec vse knjige: iz človeka, ki je izgubil čudežno cvetko hiacinto, ker jo je utrgal za „gospo s stolpa“, se dvigne v človeka, ki se odpove „gospo s stolpa“ in kljub temu išče hiacinto“. In še drugače: povest opisuje postanek človeka, ki mora izprazniti srce za sebe, da bodo našli drugi prostora v njem“.

Izrazi iz povesti so tu navedeni namenoma, kajti prav za prav bi moralo zadostovati, da bi človek prislunil tem nezrelo globokoumnim in pubertetno poetičnim besedam, ki so stržen dogodkov, pa bi moral vedeti, s kakšno literaturo ima opravka. Toda bodimo potrpežljivi in si navzlic temu svarilnemu signalu oglejmo proces junakovega visokega razvoja.

Junaka, ki je poklican za veliko usodo, zadenejo v začetku romana trije težki udarci. Za njegovo notranjo usodo najodločilnejši je tisti, ki mu ga prizadene ljubezen. Zaljubi se v nezemsko, sušično godbenico, ki je v tej povesti prva izumila formulo: „Izprazniti srce za sebe, da bodo našli prostora v njem drugi“. Toda

formule ni samo izumila, marveč jo je po Magajnovem zatrdilu tudi uresničila v sebi, in sicer v dobro ponižanim in zapuščenim slovenskim ljudem, ki prihajajo v Zagreb za kruhom. Zaradi njih se je odrekla osebni sreči in se zdaj odreče tudi ljubezni do našega junaka. Temu ne ostane drugega, kakor sprijazniti se z usodo, ali pa storiti prav tako kakor ona, kajti poklican je in po volji svoje ljubljene, naj bo tudi izvoljen. To je odločilni pretres v njegovem življenju. Temu se pridruži še vest o smrti vroče ljubljene sestre, ki je po njegovem mnenju umrla samo zaradi tega, ker je ni zdravil on, medicinec, ki je v skrbi za svojo varnost in svobodo pobegnil iz zasedenega ozemlja. Ta nesmisel te sicer opozarja na to, da gre za simbol neodrešene domovine, toda ali sme biti simbol tako neduhovito izmišljen? Tretja stvar pa je smrt služkinje, ki je kakor menda vse ženske te povesti zaljubljena v junaka. Noseča je z nekom drugim in išče pri junaku utehe. Ta ji namestu tolažbe v svoji srčni stiski zaradi nesrečne ljubezni pove o življenju neko nejasno, toda brezupno resnico in dekle se vrže pod vlak.

Vse to, zlasti ona tako vzvišeno nesrečna ljubezen, povzroči v junakovi duši težko krizo, ki meji na blaznost. Ta kriza in po poli patološke junakove blodnje v nji, izpolnjujejo dve tretjini vse povesti. Toda ko je kriza prestana, je junak prerojen, želja po osebni sreči je premagana v njem, dosegel je „svečeništvo novega rodu“ in njegova duša je pripravljena za človekoljubno poslanstvo. Njegova nezemska izvoljenka umre za sušico, služkinji in sestri, čijih smrt je po lastnem mnenju zakrivil, pa se oddolži s tem, da o vsaki napiše novelo. — To je kratek, toda točen oris osrednje vsebine, pa naj se zdi komu še tako neverjeten.

Ker je očitno, da sta tragediji s sestro in s služkinjo za lase privlečeni v povest in ker ju tudi avtor sam kmalu zavrže, ker ne ve prav kaj začeti z njima, sloni vsa teža dela na junakovem prerodu, ki je v zvezi z njegovo ljubeznijo in ki ga skuša avtor pokazati kot posledico nekake odreke. Toda kje je tu kaka odreka? Prenesti nekaj, česar ne moreš spremeniti, prenesti, da se ti ljubljena in ljubeča, toda neodjenljiva ženska odreče iz ne vem kako velikih nagibov, ali je to odreka? In potem, kje je v vsej povesti kaka določna stvar, ki bi pričala, da junak ni samo prebolel svoje nesreče, marveč da je resnično premogel v sebi slednjo željo po sreči ali vsaj samo željo po erotični sreči? Ti dve stvari, ki niti oddaleč nista isto, kajti preboleti se še ne pravi premoči, je Magajna očitno zamenjal in tako je ostal ves dolgi proces junakove krize za njegovo zamisel nezadosten in človeško nevažen. Pa tudi novega, visokega človeka, ki naj bi se bil rodil v junaku, nikakor ni znal prepričevalno pokazati. Kar je o njem povedal v zaključku, je sentimentalni lik, ki lahko zbudi velike predstave samo v zelo zaupljivem bralcu in ki se mu celo moraš posmehovati, ko ti pisatelj v sklepu razodene, da je v tej osebnosti, gledani s tolikšno romantično otožnostjo, prav za prav predstavljal svoj lastni jaz.

Loviti se za epizodami in stranskimi osebami te povesti, ki so za glavni smisel dela nepotrebne in ki vsebujejo nekaj dobrih mest, kjer Magajna pozabi na svoj globokoumni zamislek, — je spričo zgrešenosti središča odveč. Važno je pogledati samo še poglobitveni dve osebnosti, junaka in njegovo izvoljeno. O junaku smo vse do odločilnega obrata, ki ga zaman iščeš v knjigi, več kot zadostno poučeni glede njegovega čustvenega življenja in vendar le v zelo redkih trenutkih medlo zaslu-timo njegovo osebnost, ki vsa ne pride do potrebne plastičnosti nikjer. To je značilen nedostatek takihle avtobiografskih poizkusov, katerih avtorji menijo, da je kolikor tolikšen pregled v lastnih č u v s t v i h isto, kakor živa in nazorna predstava o lastni osebnosti. Toda še veliko nezadostnejša je slika, ki jo Magajna poda o junakovi véliki svečenici in izvoljenki. Že o njeni odreki ne veš,

ali se je odločila zanjo iz svetosti in visokosti, ali tudi zaradi tega, ker je težko sušična. In če že veruješ, da se je res odločila iz velikega nagiba, si bridko razočaran nad tem, kar je prav za prav njegovo bistvo, zaradi kakšne omledne, otročje in sentimentalne sanjarije je zavrgla tako veliko stvar, kakor je ljubezen.

To dekle, kajti gledati jo moramo kot konkretno žensko, ne kot „našo dušo voditeljico, našo besedo, našo lepoto“ kakor bi morda hotel Magajna, — je prišlo v Zagreb, da bi oznanjalo vero v lepoto in življenjsko čistost ubogim rojakom, ki prihajajo tja za zaslužkom. Zaradi te misije se je odrekla osebni sreči. In kako vrši to misijo, ki je sicer vse hvale vredna, le da je v mislih takegale dekleta malce otročja, in ki bi bila nazadnje vendarle še združljiva z majhno ljubezensko srečo? Prav za prav nikakor. Pač, nekatere izmed teh ljudi vabi k sebi, jim posoja knjige in jih — dviga. Sama poroča o tem takole: „Pokazala sem jim slike polne barv, pela sem jim pesem, polnila sem jim srca z godbo. V dušah se jim je rodilo kopnenje, prva stopnica v visoke kraje.“ In ta njen sveti prisad pojde od človeka do človeka.

Če gledaš to početje realistično, se ti mora zdeti smešno naivno, a če gledaš dekleta in njeno ravnanje simbolično, pomiluješ pisca, s kakšno okorno in klavarno simboliko se trapi, da bi povedal nekaj, kar si je nespretno izmislil in za kar se je nato razvnel z vsem patosom svoje duše. Toda vse to je šele preprosta logika in vprašanje po človeški podobi tega dekleta sploh še ni bilo načeto. A načenjati ga niti ne kaže, kajti njene podobe sploh ni, so samo besede brez dejanj in brez vidnega ali vsaj s slutnjo dojemljivega središča, iz kakršnega poteka pri vsaki živi in pri vsaki resnično ustvarjeni osebnosti ravnanje. A med njenimi besedami in okrunki dejanj so tudi malenkosti, ki morajo zbuditi vse prej kakor pa visoko predstavo o človečnosti tega po avtorjevi podobi narejenega, nekoliko narcističnega bitja, o katerem Magajna ne ve prav določno, ali je doma na zemlji ali v nebesth.

Taka je povest v središču in na periferiji niti ne more biti dobra, zato dovolj analize. Zdi pa se mi potrebno ozreti se nanjo še enkrat s psihološkim pogledom kot na celoto. Ta pogled ne sme pojasniti samo tega, zakaj je delo slabo, marveč tudi zakaj je slabše kot slabo, zakaj je odbijajoče, odvratno in zakaj ni moglo nastati drugačno kakor zmedeno, človeško nelepo in umetniško zablodno. Ne bom avtorja nediskretno izpraševal, zakaj si je neko ljubezensko izkustvo, ki je v delu očitno, moral tolmačiti s takimi visokoletečimi utvarami. To so prikrite in morda nepotrebno mučne stvari. Toda ne morem mu prizanesti s tistim, kar je očitno in kar podira vso notranjo verodostojnost njegovega dela. Junak njegove povesti je — kakor prvi zaključek — tudi njen avtor. Priznajmo mu, česar mu prav za prav ne moremo in ne smemo: ta avtor in junak je prebolel veliko krizo in je zdaj visok in izvoljen človek. Zatrll je v sebi željo po osebni sreči itd. Toda kako naj mu to verjamem, če vidim v njem, v tem prerojenem človeku, ki piše svojo povest, zvrhano mero nelepega in smešnega narcisizma ali zaljubljenosti vase, ki so jo opazili celo najblagohotnejši kritiki? Ta smešna Malvolijevska slabost živi v junakovem delu v vseh mogočih oblikah, od občudovanja lastne vnanjosti in moči, pa do zavesti o ljubezni, ki jo po lastnem prepričanju vzbuja junak v vseh nastopajočih mladih ženskah, in tudi vsa zamisel, ki hoče biti globokoumna, a je samo naivna, ni nič drugega kakor zaljubljena razlaga lastnega, s pretiranim občudovanjem gledanega življenja.

Tipičnih primerov za nelepe notranje pojave, skrite v tem tekstu, ki ga je napisal oni čudežno prerojeni junak, je na razpolago, kolikor jih kdo hoče. Navedel bom samo enega, ne da bi me bilo volja podrobno opozarjati na vsa nedobra čuvstva, ki so se prihulila v njem. Izvolite: Junak sedi z eno izmed svojih

oboževalk v zagrebskem nočnem lokalu. Ta ženska ve, da junak ljubi drugo, čeprav nesrečno. In ko jo tu zasnubi, odkloni njegovo ponudbo. Kaj je naravnjejšega? Avtor pa pristavlja vzneseno: „Nihče izmed mnogih gostov ni slutil, da jo je ta dan zasnubil in da je odklonila. In če bi vedeli, bi jim bilo to tuje in nerazumljivo, dasi so bili med občinstvom tudi slikarji in kiparji naših dni, nekateri celo priznani in denarni, in celo tak, katerega ime je prepotovalo ves svet in je v svojem veličastju s skrbno negovano brado ves srečen sedel v krogu svojih občudovalcev in učencev, katerega dela so plačevali z milijoni. In vendar ni vedel, da je lahko tudi čisto majhna, čisto majhna stvar, ki se imenuje samoopoved radi čistosti misli, radi očiščenja duše, radi ljubezni zavoljo ljubezni, ena izmed kali, ki je legla v duše dveh mladih ljudi, velika kot največja umetnina...“ Na jeziku zopet odreka in čistost in kaj vem kaj še, v srcu, ki je prebilo očiščujočo krizo pa neprikrito in z ničimer utemeljeno nelepo namigavanje, nestrpnost nasproti resnični veličini, blazna zahtevnost kreposti, ki ne bi smela biti nikoli zahtevna, — in še marsikaj drugega. In to v čigavem srcu, vprašam še enkrat? V srcu visokega, čudežno prerojenega, poveličanega junaka, svečenika novih rodov itd. Ali se to ne pravi postavljati samega sebe, to se pravi svojega junaka, na laž, dokončno in nelepo, kolikor le mogoče?

Zaradi te težke, skoraj bolesterne srčne zmede je morala knjiga nastati taka, kakršna je. Zaradi nje se vsa ta nabrekla in ambiciozna razlaga nekih bornih konkretnih dogodkov podira sama vase. Nič ne ostane od vsega tega, kajti nastalo je iz zmedene in nelepe ničnosti, iz nje je bilo izmišljeno in neokretno sestavljeno, nedomišljeno, kakor drugače ni moglo biti. In od tod vsa potreba po visokih simbolih, grobo preskakovanje iz realizma v simbolizem, pubertetna psihika oseb, nejasnost v nravnem pogledu, nezrela poetičnost, puhlo modrovanje in nesramežljivo bobneče tirade o velikih, toda popolnoma nepremišljenih človeških rečeh in še vsa utrudljivost ter odvratnost tega dolgega teksta.

III.

Tretja Magajnova knjiga „Bratje in sestre“ je zopet zbirka krajših pripovednih spisov. Napisan je „živim, bratom in sestram, ki se hočejo iztrgati iz mračnih vezi materijalizma, ki se bore iz nejasnih temin sedanjih dni k Bogu...“ To posvetilo daje zelo velike, patetične in hkratu miselno primitivne obljube. Posebno, ker jih daje avtor, ki je navzlic svojim tako zelo idealističnim nazorom in zamislim v svoji prejšnji knjigi dokazal, da eksistirajo še vse drugačne mračne vezi, kakor so vezi materijalizma in bolj nejasne temine osebne neorijentiranosti, kakor pa je splošna idejna zmeda sedanjih dni. Toda poglejmo, kakšna lečilna odkritja in resnice prinaša ta knjiga.

Črtice in novele te zbirke bi po tehtnosti razdelil v tri skupine. V nepomembne, dostojne in problematične. Kako je razumeti tretjo označbo, bo razvidno pri obravnavanju te zadnje skupine same.

Prva skupina nepomembnih in malo pomembnih je najobsežnejša. Vanjo štejem ob teh štirinajstih spisov osem stvari različnih svojstev, ki pa so v glavnem le neznatne pomembnosti. Prva izmed njih „Noemi“ bi bila lahko po naslovni ženski osebi čisto zanimiva, dasi nikakor ne nova, če ji ne bi avtor zamislil tako sentimentalno prikrojene usode, oziroma točneje, če je ne bi zapletel v tako ginljivo ljubezen s slikarjem. Ta domislek je osladen. Prav tako je v stvarci odveč avtor sam in vse njegovo neduhovito govorjenje z zaključno poanto vred. Tembolj seveda njegovo zopet ponovljeno razglašanje ciganskega dekleta za dušo pokrajine, v kateri se dogodki vrše. — „Primorska črtica“ je malenkosten in

nekoliko samoljuben nič; „Beli konjiček“ ginljiva zgodbica, „Neli“ socialno tendenčna neokusnost, „Senca Estere“ neznaten drobec iz psihopatologije, ki ni v ničemer pomemben, „Stenka Razin“ zahtevna in solzna slika ruskih emigrantov — brez pravega smisla, „Ikarus“ ginljiva in heroična neokusnost, ki naj bi bila tragična. „Gospod general“ je morda edina črtica izmed vseh navedenih, ki govori, da bi bil Magajna mogoče spodoben ljudski pisatelj, če ne bi hotel biti po vsej sili globok.

Drugo skupino dostojnih črtic in novel tvorijo štirje spisi. „Podlistek“ je brez Magajnovega nebistroumnega pogovora z urednikom lepa stvarca za prvi majnik, četudi je za to svrhu malce precijozna. Na bratstvo vesoljnega človeštva je s to črtico opozoril diskretno in z izvirnim domislekom. — „Ananas“ je skoraj pretresljiva otroška povestica, ki očituje dober čut za otroško dušo, — „Pismo“ je tragična in malodane mogočna priča za trpljenje naših ljudi v Italiji in na Liparskih otokih, toda italijansko dekle, ki se zavzema za trpeče, je popolnoma na robu očitne idealizacije in avtorjeva dikcija je zlasti na erotično čuvstvenih mestih osladna. Pretresljiv donos k zgodovini zaslužjenih Slovencev v italijanskih ječah je tudi „Regina coeli“ in edina stvar, ki ji je ugovarjati, je zopet Magajnov nenaravni pripovedni slog.

Vse te stvari prve in druge skupine obdelujejo primeroma preproste dogodke in preproste duševne pojave. V nobeni izmed njih ne gre za komplicirane ali subtilne duhovne reči. Zato je njih fabulistika dokaj jasna in v celoti tudi prirodna, realistična. V dveh novelah, ki jih je še obravnavati in in ki tvorita tako imenovano problematično skupino, pa gre za višje duhovne stvari. In tu izgubi avtor mahoma tla pod nogami, si prične izmišljati, tava po modrovanju, ki mu samemu ni jasno in se zateka k simboliki. To dela povesti problematični. Za primer „Zdravnica Marija“. Kakšna neverjetna, nerodna, prisiljena in neresnična izmišljotina ta njen zakon, njen razdor z možem, ves možev umetniški in demonični odpor zoper njeno znanstveno in božanstveno jasnost in kakšna neokusnost domislek z ženino dvojnico in umetnikovo drugo ženo! In potem njeno razlaganje vseh teh strašno globokih ter nerazumljivih skrivnosti. Sam globokoumen nesmisel. V njem pa razgledniško osladni liki zdravnice same, njenega moža-slikarja in njene dvojnice. — „Mladi mesec“ hoče biti podoba pripovedovalčevega boja med „žensko“ in „nebeško“ Venero, da govorim z naslovom Tizianove slike. Ta povest se giblje nekako v bližini „Gornjega mesta“. In že smo zopet v težki stilni zmedi. v simboliki, ki je sredi realističnega okolja neužitna, in zopet pri narcisizmu. Zopet mladostno vzhičeno opisovanje nekega doživljanja, ki ga avtor očitno ni razumel v njegovih vitalnih zakonitostih, in ki ga zdaj razlaga z vzvišeno in v zraku visečo ideologijo, ne da bi jo pokazal v njeni rasti iz konkretno predstavljene človečnosti. To je, vsa črtica ne pokaže niti enega za središče važnega človeškega lika, marveč sama tavajoča čuvstva in ideje. Votel čuvstveni in moralni esteticizem, za njim pa čisto drugačne, ne prav razveseljive, toda nedvomne značilnosti, popolnoma kakor v „Gornjem mestu“.

Kako je tedaj z avtorjevimi obeti, ki jih daje v posvetilu? Kakšne moči naj črpa bralec iz te knjige in kje, da se bo ž njimi „iztrgal iz mračnih vezi materijalizma“ in se „prebrazil iz nejasnih temin sedanjih dni k Bogu“? V teh črticah in novelah jih ne bo našel. Spoznal bo samo veliko neskladnost med pisateljevim hotenjem in njegovimi možnostmi in se bo kvečjemu mogoče ravno zaradi te neskladnosti zavedel, da je pravo spoznanje o samem sebi, o svojih sposobnostih in o svojem mestu edina možna pot iz vseh mračnih vezi in iz vseh temin.

Pravljica „Brkonja Čeljstnik“ je Magajnova zadnja knjiga. Namenjena je otrokom. Pravljica je svet svojevrstne fantazijske zakonitosti in smiselnosti: njena pravica je skrajna svoboda, zato pa je tudi skrajno občutljiva za mero in smotrnost. Njen smisel je poezija čudovitosti in tajnih moči. Magajna svobode ni izkoristil. Poslužil se je starih pravljinih rekvizitov, v katere je vmislil zgodbo o Brkonji Čeljstniku, ki se za svoje odrezane brke maščuje s tem, da ugrabi najlepše dekle. To dekle rešuje z junaštvom in pevsko umetnostjo ribiški sin, a je ne reši prav za prav ne s tem ne s tem; reši jo slučaj — Čeljstniku med tem odrastejo novi brki (kar bi morda kdo slutil že vnaprej, potem bi bila vsa zadeva drugačna), ki prinese vesoljno odpuščanje. Tako je stvar slabo smiselna v fabuli. Po poetičnosti ni boljša, kajti kopičenje lepih predmetov še ni poezija, kakor kopičenje pravljinih rekvizitov še ni pravljica. Da bi Magajnova povest pričarala vizijo nekega skrivnostnega življenja, je presuho sestavljena in našarjena. Ne, lepote je tu malo, pač pa dovolj vsiljive osladnosti. Celo jezik je boren, vendar presegajo vse nedostatke pesmice med tekstom, ki so večjidel neslane in grobe in med katerimi se posebno odlikuje tista, ki jo poje zmaj z vsemi tremi glavami, z vsako drugače. Ta zmajski simultaneizem je pač kuriozno domislek. Vse to v svoji skupnosti kajpada ne more ustvariti čarobnosti, ki je poglavitni značaj dobre pravljice. Toda kdor pozna pravljicne zametke v Magajnovi prejšnji prozi, se temu neuspehu ne bo čudil. — Jakčeve ilustracije ne presegajo teksta.

Kritika Magajnovega v knjigah dostopnega dela je s tem zaključena in v celoti predstavlja odklonilno sodbo. Ogromna večina njegovega dosedanjega dela je negativna in ne pomeni nobene vrednosti v naši književnosti. Za pozitivum bi lahko smatrali samo nekaj črtic in pa neznatne drobce „Gornjega mesta“. Po teh je videti, da bi bil Magajna morda lahko pripovednik; morda — toda moral bi se omejiti na življenje, ki ga je opazoval, in se ogibati avtobiografskih povesti, dokler ga ni volja z vso neizprosnostjo in odkritostjo razgledati se v samem sebi in v svojem življenju in si ga prejasniti s trezno objektivnostjo. Ravnotako pa bi se moral varovati svojih globokoumnih in idejnih tem, pri katerih izgublja tla pod nogami in izgublja vso presojo o razumljivosti in razumnosti tega, o čemer razglablja. Samo po taki poti utegne najti samega sebe in svoje pravo mesto v našem pišočem svetu; danes vidi svojo nalogo, kakor kaže njegovo zablodno in onemoglo stremljenje k razpravljanju o velikih ali vsaj na videz velikih vprašanjih — popolnoma drugačno, kakor je tista, ki bi ji bil morda lahko kos.

Josip Vidmar.

Jesenske likovne razstave v Ljubljani

4. Razstava mlade slovenske arhitekture. Drugo povojno arhitekturno razstavo je priredil letos v oktobru v Jakopičevem paviljonu novi Klub slovenskih arhitektov. Če bi merili napredek naše arhitekture po številu razstav in njihovem obsegu — bi morali priti do razmeroma skromnih zaključkov. In vendar je ravno ta panoga slovenske umetnosti dosegla največji in najhitrejši razvoj, ki je docela zasidran v novih življenjskih pogojih našega naroda. Pred vojno bi bilo skoraj odveč govoriti o slovenski arhitekturi. Le nekateri posvečenci so vedeli, da imamo nekaj mladih slovenskih arhitektov, ki pa vsi žive in delujejo v tujini. Jožef Plečnik je tedaj gradil na Dunaju občudovane stavbe, Ivan Jager se je z istega mesta preselil za delom najprej na Kitajsko in potem v Združene države, kjer še danes deluje.